

Oponentský posudek na habilitační práci

Mgr. Michal Téra, Ph.D., "Kyjevská Rus: dějiny, kultura, společnost" (Červený Kostelec: Pavel Mervart 2019, 721 s.)

Období Kyjevské Rusi a zejména otázky vzniku a vývoje staroruského státu nabývají v desetiletích po rozpadu SSSR stále na významu, a to především v Rusku, na Ukrajině a v Bělorusku. Ve východoslovanských státech postsovětského prostoru se bohaté historické a kulturní dědictví Kyjevské Rusi stalo důležitým prvkem a zároveň nástrojem politiky historické paměti, kterou ve svých vlastních politických zájmech v současné době aktivně uplatňují elity postsovětských států.

V této souvislosti má fundamentální monografická studie Dr. M. Téry "Kyjevská Rus: dějiny, kultura, společnost" obzvláště velký význam. Pro odbornou veřejnost postsovětského prostoru je tato studie pozoruhodným svědectvím zájmu české historiografie o nejstarší fázi ruských dějin a s tím spojených citlivých otázek. Práce tak může poskytnout nestranný a vyrovnaný pohled na staroruské období, jež je nezatížený současnou politickou konjunkturou. Pro českou odbornou veřejnost je monografie Dr. Téry důležitá i proto, jak také poukazuje autor, že většina zmínek o Kyjevské Rusi v české odborné literatuře „se omezuje na kapitoly v širších syntézách věnujících se raně středověkým dějinám Slovanů nebo dějinám Rusi či Ukrajiny, případně na několik odborných článků... Co se týče politických, sociálních či kulturních dějin Kyjevské Rusi, může český čtenář sahnout pouze po jediné monografii na toto téma – a to po překladu knihy sovětského akademika Grekova *Kyjevská Rus* z roku 1953, případně po knize Josefa Macúrka *Dějiny východních Slovanů* z roku 1947. Což není příliš potěšující bilance“ (s. 11-12).

Táto okolnost do velké míry předurčila cíl studie M. Téry, který, jak píše v úvodu autor, spočívá v poskytnutí českému prostředí „základního přehledu na politický vývoj, společenskou strukturu a kulturní život Kyjevské Rusi s využitím co nejširšího spektra pramenů a současné odborné literatury“ (s. 11-12).

Struktura monografie odráží přehledný ráz této studie s přihlédnutím k širšímu historickému kontextu. První kapitola na základě bohaté historiografie a pramenů pojednává o východní Evropě ve starověku a používá hojný archeologický materiál. Druhá kapitola se celkově věnuje složitým otázkám slovanské etnogeneze a rozsídlení Slovanů. Táto mimořádně citlivá a doposud diskutabilní látka je rozebírána badatelem věcně, s náležitým odstupem a opatrností a s využitím bohaté historiografické tradice, a to včetně posledních studií na toto téma. Autor demonstruje vážný a opatrný přístup k názorům existujícím v historiografii, zároveň ale vyslovuje mírnou kritiku současných postmoderních teorií slovanské etnogeneze, a to včetně teorie rumunsko-amerického badatele F. Curty, který tvrdí, že Slované „jsou v podstatě konstruktem východořímských zpravodajců z 6. století“ (s. 59). Podle M. Téry se lze oprávněně ptát, „zda nové názory zpochybňující dosavadní postupy a teze nejsou spíše než vědeckým myšlením nesené módním relativizmem a postmoderním přístupem k identitě, zejména etnické, kulturní a národní“ (s. 60). Zdá se, že tato otázka položená se zdravou skepsí je úplně na místě.

Kapitoly 3 a 4 pojednávají o turkických národech a skandinávských Germanech ve východní Evropě. Kapitola 5 je celkem věnována vzniku staroruské státnosti v 9.-10. století. Toto složité a až doposud citlivé téma je zpracováno badatelem maximalně neutrálně s přihlédnutím k rozsáhlé historiografii a hojným pramenům různého původu. Autor se opatrně přiklání k názorům těch vědců, kteří se domnívají, že za Rurikem z *Pověsti vremenných let* se může skrývat Rorik Jutlandský, který ve druhé polovině 9. století aktivně působil ve Východofranské říši a měl velké vojenské a administrativní zkušenosti. Podle slov M. Téry „mezi lety 873 a 882 Rorik zcela vymizí ze západních pramenů a vlastně ze západní Evropy. Nemohlo to být právě období, kdy se vypravil pořádat záležitosti Slovanů a Ugrofinů na Východě?“ (s. 165). Autor ovšem opatrně podotýká: „Nevíme, zda s tímto procesem... měl co do činění jutlandský Rorik a zda letopisný Rurik vůbec existoval“ (s. 165).

Autor věnuje oprávněně velkou pozornost názorům představitelů normanské a antinormanské historiografické tradice, zaujímá zdrženlivý přístup k polemice normanistů a antinormanistů v otázce vzniku ruského státu a klade větší důraz na jejich vědecké zásluhy. Jak poukazuje badatel, „normanisté podrobně prozkoumali – později i pomocí archeologie – podíl Severanů na vzniku státní organizace na Rusi. Antinormanisté zase zdůraznili a na scenu vědy uvedli procesy probíhající uvnitř slovanských societ a připomněli vztahy východoslovanského prostředí k jiným oblastem – například k pobaltským Slovanům“ (s. 132). V doposud diskusní otázce původu letopisné „Rusi“ se autor přiklání k té skupině badatelů, kteří „spojují Rusy i jejich „kagana“ se Severany usazujícími se u východního pobřeží Baltu“ (s. 142). V této oblasti by autor mohl věnovat větší pozornost názorům představitelů alternativní badatelské tradice, kteří se snaží dokázat jižní původ „Rusi“ v kontextu starých kontaktů praslovanských kmenů s iranojazyčným obyvatelstvem severního pobřeží Černého moře. Práce jednoho z předních představitelů sovětské historické vědy akademika B.A. Rybakova a současného běloruského historika a archeologa profesora E.M. Zagorulského, který ve svých posledních pracích předložil svou originální verzi původu „Rusi“ a průběhu východoslovanské kolonizace, by určitě mohly být pro autora prospěšné.

Kapitoly 5-9 zevrubně a v širším mezinárodním kontextu analyzují vznik staroruské státnosti v 10. století, formování staroruského státu a proces christianizace za vlády Vladimíra I., konsolidaci Kyjevské Rusi za Jaroslava Moudrého a dezintegraci staroruského státu ve druhé polovině 12. století. Důležitý mezník ve vývoji Kyjevské Rusi M. Téra spatřuje ve smrti kníže Svjatoslava, kterou, podle autora, „končí období divokých výprav neukotvených Severanů a jejich hledání kořisti a území... Generace Svjatoslavových potomků je již pevně vrostlá do východoevropského prostředí, už nehledá novou zemi, novou kořist, ale věnuje se „budování státu“. Skandinávský charakter příchozích ze Severu mizí, rozpouští se ve slovanském okolí“ (s. 212).

Zvlášť velkou pozornost věnuje autor panování Vladimíra I., a to včetně vývoje konfliktu mezi Svjatoslavovými potomky. Badatel vyslovuje názor, že do vnitropolitického konfliktu na Rusi mezi syny Svjatoslava mohla být zapojena aliance Vladimíra s českým knížetem Boleslavem II., přičemž staroruský letopis potvrzuje, že „Vladimírova první manželka byla „Češka“, s níž měl nejstaršího syna Vyšeslava“ (s. 218). Podle opatrně vyjádřeného mínění autora, v boji proti svému staršímu bratrovi Jaropolkovi, který měl spojení s germánskými Ottony, Vladimír mohl využít spojenectví s českým knížetem Boleslavem II. (s. 218). Vladimíra, který provedl rozsahlou administrativní reorganizaci Kyjevské Rusi a dovedl posílit centralismus a sjednotit pod vládou Kyjeva skoro všechny východoslovanské kmeny, badatel považuje za „skutečného tvůrce staroruského státu“ (s. 222). Systém dalekosáhlých opatření Vladimíra „položil základy staroruského státu. Společenství Rusů se proměnilo ve státní strukturu s vlastní organizací a územním vymezením“ (s. 224).

Autor si všimá i toho, že pro budování opevnění proti kočovným Pečeněhům a osídlení jižních oblastí státu využívá Vladimír obyvatelstvo ze Severu – „podle letopisu se na kolonizaci stepní oblasti podílí populace krivičského, slověnského, vjatičského a ugrofinského původu. Etnickými přesuny se obyvatelstvo mísí, upevňují se vazby státu...“ (s. 227). Tyto integrační iniciativy Vladimíra přispěly k formování jednotného staroruského národu a jednotné identity východoslovanského obyvatelstva Kyjevské Rusi.

Patříčnou pozornost věnuje badatel konsolidaci staroruského státu za vlády Jaroslava Moudrého a evoluci Kyjevského státu ve druhé polovině 11. a v první polovině 12. století. Zvláštní kapitola podrobně analyzuje rozpad Kyjevské Rusi a následující rozvoj ruských knížectví až do mongolského vpádu, který je předmětem výzkumu kapitoly 11. Vzhledem k tomu, že dějiny Staré Rusi byly od samého začátku těsně propojeny s kočovnými turkickými kmeny v jihoruských stepích, rozhodnutí autora věnovat turkickým kočovníkům kapitulu 10 „Rus a step“ se jeví jako nápravo oprávněné, přitom autor detailně rozebírá případy Pečeněhů, Oghuzů a Polovců (s. 385, 396, 401).

Kapitoly 12, 13 a 14 se zabývají společenskou strukturou Kyjevské Rusi, církevní organizací a písemnou, knižní a literární kulturou staroruského státu. Podobná struktura studie umožnila autorovi vytvořit přesvědčivě mnohotvarný a rozmanitý obraz Kyjevské Rusi a její historického vývoje a kultury.

„Komu patří Kyjevská Rus?“ – klade v závěru otázku autor, který srovnává vznik Kyjevské Rusi se zázrakem z Rerichova obrazu. Podle jeho slov, „v širokých prostorách východní Evropy od černomořských stepí po chladná finská jezera... četné kmeny na tak rozsáhlém a rozmanitém prostoru se spojily do jednoho celku s jednou kulturou, jednou vírou a jedním jménem – Rus“ (s. 631). Autor v závěru podotýká, že ani politické rozdělení „do v podstatě samostatných celků neohrozilo jednotu staroruského prostoru. Přestože si jednotlivá knížectví šla politicky vlastní cestou, jediná dynastie, jediná tradice, jediná církev, jediný liturgický a literární jazyk udržovaly a rozvíjely vědomí jediné Rusi“ (s. 635). M. Téry soudí, že možnost opětovné integrace staroruského prostoru byla narušena dvěma klíčovými faktory – mongolským vpádem a vznikem Zlaté Hordy a úspěšnou expanzí Litvy ve 13. století.

Tyto pro seriózní badatele očividné faktory jednoty Kyjevské Rusi a bohaté staroruské kulturní dědictví jsou v současné době stále častěji objektem přehodnocení ze strany oficiální historiografie současných východoslovanských států. Názory českého badatele mají obzvlášť velký význam zejména v současném postsovětském prostoru, kde řada historiků se snaží reinterpretovat dějiny Kyjevské Rusi v souladu s momentálními požadavky politických elit, ale zároveň často ve zjevném rozporu s historickou vědou a akademickou tradicí. Z tohoto hlediska by bylo seznámení s fundamentální prací M. Téry velmi užitečné a prospěšné nejen pro historiky, ale také pro širší veřejnost v Rusku, Bělorusku ale především na Ukrajině.

Fundamentální vědecké dílo M. Téry, které se opírá o úctyhodné množství historických pramenů a bohatou historiografii, úspěšně splnilo a v řadě aspektů dokonce překročilo svůj hlavní úkol – poskytnout českému prostředí základní přehled o politickém vývoji, společenské struktuře a kulturním životě Kyjevské Rusi. Tímto byla do značné míry úspěšně vyplněna mezera, která až do dnešní doby přetrvávala v české historiografii.

Proto doporučuji habilitační práci Michala Téry “Kyjevská Rus: dějiny, kultura, společnost“ k dalšímu řízení.

Kirill Ševčenko,
doktor historických věd,
(profesor Katedry práva
Ruské státní sociální univerzity,
pobočka v Minsku, Bělorusko)